

обхідно сформувати когорту російських вчених і 06.05.1746 на зборах АН запропонував направляти здібних учнів із монастирських шкіл на подальше навчання; збільшити чисельність учнів гімназій; відразу подбати про широкий переклад іноземних наукових статей на російську мову [6, с.124].

Учений сам проводить переклад на російську мову курс з експериментальної фізики Х. Вольфа [1], свого наукового наставника під час навчання в Німеччині у Марбурзькому університеті (1736-1739 рр.).

М.В. Ломоносов великого значення надавав міжпредметним зв'язкам хімії з математикою та фізикою: «Хімія – це права рука фізики, математика – очі» [2, с.92]. Він був проти догматизму в навчанні, вважав, що в процесі викладання хімії слід використовувати доведення на основі чіткого уявлення про сам предмет. Саме ж уявлення потрібно одержувати завдяки перерахуванням ознак, тобто завдяки пізнання частин цілого [2, с.90]. Сам М.В. Ломоносов, викладаючи матеріал, систематично використовував різноманітні методи навчання, зокрема, пояснення, експеримент, доведення тощо, на основі яких обґрунтовував висновки.

Таким чином, проведене дослідження показує, що завдяки діяльності М.В. Ломоносова в Російській імперії розпочався як стрімкий розвиток хімії на основі матеріалістичних підходів, так і хімічної освіти, яка формувала основні хімічні поняття згідно з теорією атомно-молекулярного вчення.

Література

1. Ломоносов М.В. Волфианская экспериментальная физика, с немецкого подлинника на латинском языке сокращенная, с которого на российский язык перевел Михайло Ломоносов, императорской Академии Наук член и химии профессор // Ломоносов М.В. Полное собрание сочинений / АН СССР. – М.; Л., 1950-1983. Т. 1 [Труды по физике и химии, 1738-1746]. – М.-Л.: АН СССР, 1950. – С. 419-530.
2. Ломоносов М.В. Избранные философские произведения / М.В. Ломоносов. – М.: Госполитиздат, 1950. – 758 с.
3. Ломоносов М.В. Первые основания металлургии, или рудных дел / М.В. Ломоносов. – СПб: Императ. АН, 1763. – 416 с.
4. Ломоносов М.В. Сочинения М.В. Ломоносова [Под. ред. С.И. Вавилова]. – Т.8 [Письма]. – М.-Л.: АН СССР, 1948. – 472 с.
5. Орловський С.Т. Історія хімії / С.Т. Орловський. – К.: Рад. шк., 1959. – 415 с.
6. Политур Н.Р. Михаил Васильевич Ломоносов и жизнь XVIII века / Н.Р. Политур. – СПб.: Тип. С.Петербургской тюрьмы, 1912. – 136 с.

МАЛОВІДОМІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИХОВАНЦІВ У ПРАКТИЦІ А.С. МАКАРЕНКА: ІНТЕРВ'Ю З ОСТАННІМ РОСІЙСЬКИМ КОМУНАРОМ

Ткаченко А.В. (м. Полтава)

Джерельна база макаренкознавства нажаль обмежена, що залишає відкритими низку важливих питань творчого спадку педагога. Для з'ясування маловідомих обставин професійного розвитку підлітків у макаренківських виховних закладах ми звернулися до унікального вже на сьогодні джерела – спогадів очевидців. Нами було організоване інтерв'ю з останнім у Росії вихованцем А. С. Макаренка, І. Д. Токаревим. Іван Дем'янович, ветеран Великої Вітчизняної війни, офіцер-зв'язовець, що проживає у Нижньому Новгороді, попри солідний вік (90 років) і важке, насичене подіяма життя має чудову пам'ять, яка зберігає багато ексклюзивної інформації і про А. С. Макаренка і про харківську Трудову комуни ім. Ф. Е. Дзержинського. Інтерв'ю, повний текст якого наведений нижче, відбувалося протягом 26 січня – 17 лютого 2011 р. за допомогою поштових

сервісів Rambler і Mail. Посередником у спілкуванні виступав син І. Д. Токарева Юрій. Перекладаючи текст українською, ми прибрали деякі повтори, але намагалися якомога краще зберегти авторські стилістичні особливості оригіналу.

Запитання 1: чи проводилася в комуні ім. Дзержинського цілеспрямована профорієнтаційна робота, тобто надання допомоги комунарам-випускникам у виборі майбутньої професії? **Відповідь:** як тільки я прибув до комуні з Полтави, то вся група в 50 ч. була запрошена до Гучного клубу, де А. С. Макаренко розповів, які спеціальності є на заводах ФЭД і ФД і дав їм короткий характеристику. Потім дали можливість самим пройти по цехах і подивитися, який профіль хоче обрати комунар. Я прийшов усі ціхи обох заводів, поговорив з майстрами і вибрав для себе оптичний цех, в якому я пропрацював з 1934 по 1937 роки. І при виході з комуні я мав 4-й розряд оптика (а найвищий розряд був 5-й), тобто міг виконати всі операції по виготовленню лінз об'єктива від заготівки до кінцевого продукту. Після виходу з комуні видавалася довідка про присвоєння виробничого розряду.

3. 2: а чи велися які-небудь бесіди з комунарами з приводу їх майбутньої професії або навчання? **В.:** як такої цілеспрямованої бесіди про майбутнє керівництво комуні не вело, оскільки А. С. Макаренко в 1935-м році вже пішов з комуні, а Берману виховання було байдуже, його цікавило лише виробництво. А я розмовляв про майбутнє із старшими комунарами, що вже випустилися, – Зайцевим, Ветровим, Василем Лободою та ін. І за їх рекомендацією я пішов до будівельного технікуму – спеціальність оптика у мене вже була, і мені хотілося спробувати себе в іншій області.

3. 3: в часи роботи А. С. Макаренка в комуні чи заохочувалося ним особисто або іншими педагогами прагнення деяких комунарів вступити до вишів? Що Ви про це знаєте? **В.:** як хлопчачи ми прагнули триматися подалі від начальства, тому особисто зі мною у А. С. Макаренка розмов на цю тему не було. А ось наші вчителі під час занять у школі неодноразово (це в основному стосується вчителів фізики, математики, російської і англійської мови) говорили про важливість тієї або іншої теми і для життя, і для вступу до вишу.

3. 4: наскільки престижним вважалося серед вихованців продовжувати свою освіту після випуску з комуні? Чи спостерігалося прагнення вступити до ВНЗ? **В.:** можу сказати лише по своїй групі: хлопці Михайло Литовка, Борис Княженко, Семен Зайцев прагнули піти до ВНЗ, а дівчата, Аня Краснікова, Галя Слуцька, Зіна Носик, не хотіли «сушити мізки» наукою і задовольнялися досягнутим – йти робітницею на завод, потім станеш майстром.

3. 5: чи знаєте Ви випадки, коли Антон Семенович обговорював з ким-небудь з вихованців їх майбутню професію після випуску з комуні? **В.:** ні.

3. 6: в часи роботи А. С. Макаренка і після його уходу із комуні чи стимулювало керівництво закладу підвищення вихованцями своєї виробничої кваліфікації? **В.:** були окремі лекції майстрів з підвищення продуктивності праці (свого роду майстер-класи по розширенню кругозору: є крон-скло, є флінт-скло, як воно вариться, чим відрізняється від віконного, які добавки), а сам А. С. Макаренко цим не займався.

3. 7: як Ви вважаєте, наскільки глибоко сам Антон Семенович знався на питаннях виробництва на заводах комуні? **В.:** А. С. Макаренко на виробництві знався, це було зрозуміло по його виступах на виробничих зборах – знав іноземні назви верстатів, для яких операцій служили, продуктивність. Але сам за цими верстатами не стояв.

3. 8: наскільки висококваліфікованими фахівцями були педагоги в комуні в порівнянні з шкільними педагогами або викладачами технікумів того часу? **В.:** кваліфікація педагогів російської і української мов комуні була вища тим, що педагоги (конкретно Пушків Сергій Петрович – рос. мова і Магура Євген Селіверстович – укр. мова) після вивчення якого-небудь твору ставили питання і давали завдання учням описати характеристику дійової особи, рід

його занять, вік, класову приналежність тощо. Заохочувалося знання на пам'ять текстів віршів, їх емоційна декламація. А після вивчення твору комунари їздили в театри – російський оперний або український оперний і слухали або "Євгенія Онегіна", або "Запорожця за Дунаєм", або щось інше, залежно від твору, що вивчається. І тоді ці твори запам'ятовувалися надовго. Вчитель математики звертав увагу на те, де даний розділ математики знаходить найбільше застосування, наприклад, тригонометрія – у військовій справі. Хімія, історія, географія не відрізнялися за рівнем від технікуму. Педагоги в комуні користувалися пошаною, дисципліна на уроках у школі комуні була хорошою.

З. 9: чи вважалася освіта, отримана в школі і на робітфаку комуні якісною, ніж звичайна на той час шкільна освіта? **В.:** порівняти і оцінити освіту, отриману в школі і на робітфаку в комуні я не зможу, оскільки у той час звичайну шкільну освіту я не знав. Після комуні я складав вступні іспити до Харківського архітектурно-будівельного технікуму і успішно їх склав.

З. 10: в останній рік роботи А. С. Макаренку в комуні постало питання про організацію там технікуму. Чи був технікум відкритий і в якому році? **В.:** про організацію технікуму в комуні я сказати нічого не зможу. Я вчився спочатку (1934 р.) в школі, а потім (1935-1937 р.) на робітфаку.

З. 11: яку політику проводило керівництво комуні по відношенню до випускників: прагнуло залишити їх для роботи на своїх заводах або націлити на продовження освіти? **В.:** з комуні я пішов у серпні 1937 року, коли комунною керував В. С. Берман, і ніхто з керівництва зі мною не радився, як мені бути далі, а сказали, що я закінчив виховання в комуні і вирушаю у велике життя. Мої друзі-комунари (І. А. Ветров, С. І. Зайцев та ін.) запитали, ким я хочу бути, і я сказав, що хочу бути будівельником, і вони дали адресу архітектурно-будівельного технікуму, який знаходився по вул. Сумський, 40. Я успішно склав вступні іспити і вчився там до 1940 року.

З. 12: чи правда, що кожен комунар опановував не одну, а декілька спеціальностей? Яким чином це організовувалося? **В.:** я полюбив оптичне виробництво і інші спеціальності мене не цікавили. Так само поводитись і мої однокласники, що прийшли до комуні 1934 року (Б. Б. Книженко, М. В. Литовка, Г. К. Геращенко та ін.). Про старших вихованців нічого сказати не можу.

З. 13: які професійні якості вихованців найбільш цінувалися і зустрічали найбільшу пошану серед комунарів? Якщо хтось не міг досягти досконалості в своїй роботі на виробництві, чи викликало цю негативну громадську думку? **В.:** кожен комунар цінував і поважав свою професію, бо сам обирав її на час перебування в комуні і більш за все цінувалася якість продукції, тобто відсутність браку, оскільки комуну була на госпрозрахунку. Якщо хтось з вихованців комуні не зміг добитися досконалості в своїй роботі (дуже рідкі випадки), то йому допомагали майстри виробництва, а якщо і цей захід не доводив до успіху, то такого комунара переводили на іншу роботу в інший цех, і це негативною громадської думки не викликало. Міг бути інколи критичний допис в стінгазетах "Шарошка", "Різець", "Дзержинець". Це називалося – "відкрив двері не в той цех", або карикатура, як, наприклад, на Івана Ветрова - двійки тримали його за штани і не пускали до вишу.

З. 14: ви пишете, що в 1937 році успішно склали вступні іспити до харківського архітектурно-будівельного технікуму. Чи довелося Вам витримати конкурс під час вступу? Чи відчували Ви себе підготовленішим, ніж інші абітурієнти? Як ви оцінюєте рівень своєї шкільної підготовки в порівнянні з підготовкою інших студентів технікуму? **В.:** під час вступу до технікуму я про конкурси нічого не знав. Здавши необхідні документи до навчального відділу, натомість я отримав розклад, де і коли проходять іспити. У призначений день я прийшов до класу разом з іншими (мені не відомими) абітурієнтами і ми писали або диктант, або вирішували записані на дошці варіанти завдань з математики або

фізики, а по готовності здавали написане на перевірку і вирушали готуватися до складання наступного іспиту. Наступного дня після складання всіх іспитів на дощці оголошень був вивішений список тих, що вступили, номери груп. Разом зі мною іспити склав і інший комунар Вася Чумак (1921 р. народження). Оцінити рівень підготовки випускників комуні і звичайної школи я не можу, але по розмовах тих, що поступили, не всі, хто вступав, склали іспити.

3. 15: що, за Вашими спостереженнями, змінилося в комуні після уходу А. С. Макаренка? **В.:** після уходу А. С. Макаренка з комуні радикальних змін я не побачив – працювали заводи, школа, розпорядок... Змінилося відношення В. С. Бермана до випускників комуні: випуск комунарів не був урочистим, скасовані стипендії комунарам, що вчать у ВНЗ і технікумах.

3. 16: чи часто після уходу з комуні, А. С. Макаренко відвідував її? Чи демонструвало керівництво комуні (Берман та інші) якимсь чином своє негативне відношення до Макаренка? **В.:** після уходу з комуні А. С. Макаренка в 1935 р., комуну він часто відвідував, інколи його бачили на загальних зборах комунарів, він вів бесіди із старшими комунарами. Комунари і педагогічний колектив жаліли, що А. С. Макаренко пішов з комуні. Негативного відношення до А. С. Макаренка з боку нового керівництва мною відмічено не було. Думки партійців я не знав.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БОТАНІКА ФЕДОРА КУРІННОГО У ПОЛТАВСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ

Халимон О.В. (м. Полтава)

Ім'я ботаніка, доцента Федора Калениковича Курінного (1898-1970) займає почесне місце серед плеяди науковців природничого факультету Полтавського Національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка [1, 2, 3]. 14 років життя вченого минули у стінах вузу. У 1921 році уродженець села Педашка Костянтиноградського повіту Федір Курінний стає студентом природничого відділу Полтавського Інституту Народної Освіти (таку назву вуз носив у ті часи). Вибір майбутньої професії для юнака, мабуть, був невипадковим, бо походив він із селянської родини, тому від батьків перейняв любов до землі та природи. Ще у студентські роки він почав серйозно займатися ботанікою. Варто назвати прізвища лекторів, які викладали в інституті у той час спеціальні природничі дисципліни, бо саме під їх впливом відбулося формування Ф.К. Курінного як науковця-біолога. Так, Олександр Теофілович Булдовський вів курси зоології та методики природознавства. Він був також головою Науково-Учбової Ради інституту та завідував зоологічною лабораторією. Курс метеорології читав Михайло Митрофанович Самбікін. Неорганічну хімію викладав І.О. Власенко, загальне землеробство – К.В. Дубняк, анатомію та фізіологію людини і гістологію – професор В.В. Лауер [4, 5]. У різні роки ботанічні дисципліни в інституті викладали брати Ніколаєви – Валентин Федорович (1920-1923, 1938-1940) та Микола Федорович (1924-1930). Саме вони прищепили Федору Курінному любов до ботаніки і вірність цій науці він проніс через усе життя.

У 1924 році природничу секцію Полтавського ІНО закінчили 18 студентів, в тому числі і Ф.К. Курінний. Перед призначенням їх на роботу, за встановленим у той час порядком, кожен отримав політичну характеристику від осередку КП(б)У інституту. Ці документи були направлені до Губернського Відділу Народної Освіти у так звану "стажеву комісію" під грифом: "Цілком таємно. Членом партії." У характеристиці на Федора Курінного, зокрема, зазначено: "Буде вчителем на три." [6].

Після закінчення вузу Ф.К. Курінного залишили в інституті при кафедрі